

Şamistan NƏZİRLİ

(Əvvəli ötən sayımızda)

"İnşın çiy siid əmib", deyirlər. Ona görə də işimi ehtiyatlı tut sənsə rəsmi olmaq üçün səndə verəcəm. Qoy hər şey qanunla olsun. Mən dünyanı tutub duran deyiləm. Birdən mondan sonra balaların arasında söz-söhbət ola bilər.

İndi isə götür qələmi çənisiyə mənim adımdan məktub yaz. Mən özüm yazardım. Zalım qocalıqdan ölim əsir, gözüm də keyli zoşluyub. Allaha şükür yaddasın hələ mənə namərdlik eləmir. Sən savadlısan bilirəm ki, şair Vədadinin oğlu Osman əfəndinin məktəbində oxumuşam.

Tiflisə özüm aparadım çini çənisiyənin hüzarına, amma uzaq yola dəyə bilmiyəm. Sən böyük oğlum, rotmistr İsrail ağa qarşılıq çənisiyənin hüzarına aparaçək. Hər şeyi də özü dəmsən həll edəcəksən.

Nəzir Mustafa ağanın səməni danışığına heyran qalmışdı. Atası Abdullanın və həm kəndilərinin bir təklifi ağaya demək istəyirdi, amma bərk çökürdü, ehtiyat edirdi ki, birdən ağanın xətrinə dəyə. Dərhal ağlana gələn fikrindən ürəyində özü də sevindi. "Atamdan andınan soruşuram" - deyə çıtırladı.

- Ağa, dedi, atam tapırdı ki, bu işin məzəndəsin, xorcini də sizdən öyrənirəm.

Mustafa ağa başını bulaya-bulaya dedi: - Əh Nəzir, olmadı oğlum, belə şeyləri soruşmaqla xətrinə deyirənsən. Bəs bayaqdan mən səni bir kitablıq dastan danışırəm. Döndə-döndə demədim ki, dost var qohumdan da irəlidi. Sadiq dostum sənin atın Abdulla kimi. Bilirəm, bozi ağalar, bəylər bunı eşidəndə mənə qanayacaqlar ki, torpaqdan pay olmaz, deyəsən Mustafa ağa qocalıb, ağlımı itirib. Qoy onlar da bilsinlər ki, torpağı kim becərir onundur.

Mən sizin camaata o torpaqları icarəyə vermirdim. Əkin-səpinizdən də bəhrə alıyacam. Torpaqdan istifadə etməli ixtiyarını "Quran" da təsdiq edir. Məhəmməd peyğəmbərinin (ə.s.ə.) öz sözlərinə görə, "Torpaq ancaq onu əkilə-bəcərənin və onu dirildəcək kəslərə məxsusdur".

Torpağın bir ucı Sinq Körpüdəndə başlayır, Cəlaləliyə və Gümrüdə qurtarı. Atalar demişkən, Sizin camaata yurd yeri və əkin-biçin torpağı hədiyyəyə ələməklə ata-babam və özümə rəhmətlik qazanıram. Arzum budur ki, dolanacağımsız yaxşı olsun. O torpaqlarda bir qoyub, mən gürtösüniz.

Mən və oğlanlarım hökumətə sidiq-ürəkə xidmət ediyimizə görə tokəto torpaqla yox, hökumət bizi ordən-medalla da təltif edib. Qafqaz çənisiyənin yanında ixtiyar sahibli olmuşam. Sözü keçən bir şəxs mərtəbəyə yüksəlmişim. Nəsil-məcəbətəmə zadəganlıq boxsı edib.

- Ağa, sirs deyilsən bu boyda torpaqların necə oldu eminizsiz? - Bacaq Rohim soruşdu.

- Niyə sirs olur, oğul. Mənim ulu babalarım Borçalıdakı bizim türklərə məxsus

YADIGAROĞLU MUSTAFA AĞANIN XEYİR-DUASI

şus torpaqları öldü saxlamaq üçün üç yüz il bundan əvvəl Gürcü çarları ilə dostluq edib onların sidiq-ürəkə xidmət ediblər. Çar birinci İrakli, ikinci David, ikinci Teymuraz ulu babalarımıza etibar edib, sarayda onlara yüksək vəzifə veriblər. Sən cavansan, bilməzsən e, ele mən özüm də bilmirdim. Ata-babam söyləyib onlardan eşitmişəm. Mən uşaq olanda emirəmdən qızılı orob əlifbası ilə yazılmış kitab vardı, orda bizim nəsil haqqında yazılmışdı. Babam o kitabı tez-tez oxuyardı. Onda mən çox kiçik idim. Yeddli İ Peterburqda oxuyub qayıdanda evi ölək-vələk elədim o kitab tapılmadı, onda atam ölmüşdü.

...Deyirən, bu qədr torpaq hardandı? Hələ çar ikinci İrakli zamanında ulu babam Məhəmməd Sadiq bəy Loridokı Ağoyünün sultanı olub. Oğlu Ağacan bəy isə Baydarın sultanı idi. Türk torpağı Çələbi obası idarə edirdi. Sinq körpüdəndə bori Borçalı ərazisindəki kəndlilərin hamısı gürcü çarları tərəfindən mənim ulu babalarımıza hədiyyəyə olub. Ana babamın əməsi oğlu Bahadır bəy Yadiqaroğlu 1700-cü illərdə Gürcüstan sarayında eşik ağası - yoni vəzir olub.

İndi bildim hardandı mülk-torpaqlarımız. Onu da bil ki, sərətəndən, var-dövlətdən yaxşı dostu, qohuma pay verməyən sonsuz ata-ana kimidir. Heç kəs bu dünyanı tutub durmayacaq. "Heç kəs" deyəndə çox qızılı onları nəzərdə tuturam. Gec-tez insan var-dövləti itirəcək, özü də yox olacaq.

Mustafa ağa ölini sağ tərəfə uzadıb üstü zərif naxışlarla bəzədilmiş bir sandığı göstərdi.

- Nəzir, oğlum, - dedi, dur o sandığı aç sağ küncündə qalın kitab var onu mənə ver. - Ağa kitabı bəzi o üz-bu üzə vərəqlədi. Arasında çap hərfləri ilə ayrıca iri kağıza yazılmış səndə Nəzirə qayırtıb dedi:

- Al bunu oxu, qoy Bacaqoğlu Rohim də eşitsin.

"Əgər yolunuz Gəncəyə düşsə oradakı miqdəddən İmamzadəyə baş çəkin. Giriş divarının içəri tərəfində əgər mərmer lövhədə bu sözləri oxuya bilərsiniz: "Bu böyük məqəmlı yerin təmir olunmasını Tiflislə zabit İsrail bəy Yadiqarada öz xorcinə təmir etdirmişdir".

Orda, miqdəddən məkənda bizim nəsləndə Colal boy və oğlu İsmayıl bəy Vəzirzadələr. Hüseynəğa bəy və əmim qızı Əsmət xanım Yadiqarovlar dəfn olunmuşdur. Bayaq dedim ki, mən Peterburqda oxumuşam. Heç soruşmadınız Borçalı hara. Peterburq hara, necə gedib çıxdınız ona. Onu da bilin ki, Peterburq Universitetinin professoru məşhur soruşsınas alim Mirzə Cəfər Əlimərdan bəy oğlu Topçubəsov (1790-04.02.1869) biz doğma dayısı uşaqlarıyız. Bir yaz Mirzə Cəfər məzuniyyətə gələndə ata-anamdan icarə ələ mənə və əmim oğlu Ağa bəy Yadiqarova Peterburqa oxutmağa apardı. Ağa bəy universitetin Şərqişnası şibəsinə daxil oldu. Mən isə kənd təsərrüfatı şöbəsinə seçdim. Mənim arzum təhsil ələ Borçalıya qayıtmaq idi. Elo dö oldu. Şəhərlər mənə çəkirdi...Oxuduğum illərdə görürdüm ki, şəhərlərdə abur-hoya azaldı, azğınlar çoxdu, ona görə də qala bildim...

Mustafa ağa susub təfərrinə - hər iki qonağına baxdı. Eynəyini çıxarıb stolun üstünə qoydu. Şən əhval-ruhiyyəyə ilə gülmüşündü dedi: - Nəzir, səni bir zohmet də verəcəm. Reyhan xanımda yaşıl məxmər parçaya bükülmüş Quran kitabı var, onu al getir. Bir azdan Nəzirə birgə Reyhan xanım da gəldi.

- Ay ağa, - dedi burda nə dəftəraq açmısın. Oğlumun amanatını neyirənsən?

- İstəyirəm uşaqlar görsün ki, mənim oğlumna miqdəddən Quran kitabı ithaf olunub.

Reyhan xanım gülmüşünib: - Nəzir, sizi görüb kişinin kefi Alosmana çıxıb, evdə yaxşı no var hamısını sizə göstərmək istəyir, - deyib gəldi. Mustafa ağa oturmaqdan keyimmiş qılcaqlarını ovuşturub dorindən nəfəs aldı. Qocalıqdan gileyəndi. Əlini uzadıb yaşıl məxmərə bükülmüş kitabı Nəzirəndə aldı. Əllərini yuxarı qaldırıb dua elədi, salavat çəkdi. Gözlərini yumdu, qaşları çatıldı. Üzüno ciddi bir ifadə qondu. Peyğəmbəri ilə dodaqlıydı danışdı. "Allah heç kəsi dost-tənis yanında xər eləməsin. Qoy bu miqdəddən kitab uğura gedən balalarımıza kömək olsun" - deyib kitabı vərəqlədi. Yarıya çatmamış geri qayıdıb ikinci səhifəni açdı. Kitabı Nəzirə Rohimə tərəf çevirib özü oxudu. Rus dilində iri çap hərflərlə yazılmışdı: "Коранъ Маромера. Въ память Исрафилъ Беку Ядигарову от В.Н.Дмитриева".

Oğlum İsrail bəy Peterburqda çarın xas qoşununda xidmətdə olanda soruşsınas V.N. Dmitriev Quranı türçümə edib, ona ithaf yazıb.

***
Nəzir, götür qələmi dediklərimi çənisiyə yaz!

"Əziz dostum, Əlihzərat gəncəral knyaz Mixail Semyonoviç!

Sizin əhvalınızı soruşmaqla özümü xoşbəxt hiss edirəm. Mənim bu kiçik məktubumu Siz Əlihzəratə yetirən qardaş dəstəyiniz sadiq dostumun oğlu Nəzir Abdulla oğludur. Gənc olmasınə baxmayaraq Nəzir ələ bir şərafilə nasıldandır ki, özünin biliyi, ələ-dəbdə ələ davranışı ilə böyük hörmət və ehtirama layiqdir.

İcazənizlə Xram çayının sağ sahilindəki, Səngər dağının yanında mənə məxsus olan, əkilib-biçilməyən xam torpaqları Qızıl qayaya kimi onun adına rəsmiləşdirməyi Siz Əlihzəratdən təvəqqə edirəm. Hazırda Şıxlı-Körpüli kəndinin üst yanında məskun olan Siz Əlihzəratin saxavəti ilə köçüb orada yerləşsən. Ona məşə var, ki, indiki yerdə su çox zəifdir, na məşə var, na da məl-qara saxlamağa otlaq sahəsi yoxdur. Heç taxıl əkilə, bostan salmağa da yer yoxdu. Əhali azab-ziyəvət çəkər, dolanacağıları ağırdir. Ötan il Siz Əlihzərat bizdə qonaq olanda bu barədə ötirə söhbətmiş olmuşdu. Mən Sizə arxalanıb Körpüli kəndinin sakinlərinə söz vermişəm ki, şəxsi mülk torpaqlarımızdan təbalarımıza pay vermək şərafiyə nail olum". Sizin sadiq dostunuz Yadiqar oğlu Mustafa ağa".

Rohim Bacaq oğlunun özünü Nəzir baxışlarını izləyirdi. O isə ağanın söhbətindən ayrılı bilmirdi. Rohim inanmırdı Nəzirin erməni məsələsinin unutmamağa. Ağa təkidlə onları bu gəcə qonaq qalmalarını sohr təzəndə burdan Tiflisə gəlmələri istəyirdi. Nəzir üzürsəhahlik edib, axsama xeyli var - dedi. İstəyirəm Sizdən aldığım razılıqı sad xəbər kimi həmkəndlilərəmə çatdırım. Bütün Körpüli camaatı intizarla bizi gözləyir. Əgər ruxsət versəydiniz kəndə qayıdardıq.

Mustafa ağa xoş təbəssümlə: - Nəzir, oğlum, bəlkə siz Tiflisdən qayıdandan sonraya qalsın bu şad xəbər? - Ağa, Allah Sizə ömür versin. Siz ki, böyük soxavətlə bu işə razılıq verdiniz, mənə ələ bir inam var ki, Sizin məktubdan sonra çənisiyəndə razılıqı olacaq. İnanıram ki, Sizin kimi nüfuzlu erməni sözlünü dəyər salmaz.

Nəzir firsəti öldən vermədi, Bacaq Rohimin intizarla gözlədiyi mətləbi də

açdı: - Yadəm bir məsələdə düşdü. Az qala unutmmuşdum. Ağa, Sizin Çınarlı talasında qaxtağın ermənilər yaşayır. Onlara özünü də icarə vermisiniz?

- Mustafa ağa heyərlətdi: - Na, mənim torpağımda ermənilər yaşayır? Hardan gəlib çıxıb onlar?

- Soruşduq ki, bu torpağın yivəsi sizə icarə veribim, burda yaşamağa. Dedilər, yazıq, yurdsuz-yuvəsiz millətlik. Cəmi on beş ailəlik, Türkiyənin Van əyalətindən qaçıb gəlmişik.

Ağa hirsələ qışqırdı: - Əyo Şəşəbiğ, - dedi məşəbəyi Novruzuz təzə bura qaçır görün nə məsələdi!

Nökər təzə həyətə cəmdü. Məşəbəyini tapıb gətirdi.

- Əyo, pota Novruz, Çınarlı talasında ermənilərin yaşamasına kim icarə verib?

Məşəbəyi eşitdiyi xəbərdən beyni uğuldağı. Gözünü döyə-döyə matdım-matdım ağaya baxırdı.

- Dillənsənə, kar-san, yoxsa lal. Bəlkə mənə qoca görüb torpağı ermənilərə satmışan?

Məşəbəyi iki qatlanıb yazıq gərkəmə düşdü. - Ağa, - dedi, atamın orvahnada ənd olsun mənim orda erməni yaşadığından xəbərim yoxdu.

- Bəs sən məşəbəyi döyülən, məşəni beləmi qoruyursan. Burundan gəlsin yediyin çörək.

- Ağa, başına dönm, mənim nə ixtiyarım var, ələ qələt ələyəm. O Çınarlı talası ələ yerdədi ki, dörd tərəfi şıx qalın kolluqudu. O füzilləyə yaxın gətmək olmur. At da hürkür, trr, ələyib dayıram, bir addım irəli gətmir. Ora qaban, canavar yuvəsindir. Hələ deyilənə görə orda ayı da görün olub. Düzü, qorxuram oraya yaxın gətməyə. Ora çətənda adamı vahimə basır.

- Günümə bax! Məşəbəyi məşədəndə qorxur. Eşitdim, Nəzir. Əyo, belə filan oğlu sənsə tufəng və ələ verməmiş ki, axşam-səhər kəndin içində at sırdırsən. Bu saat Şəşəbiğ, dolı Bayramı. Zeynal, kəndəndə də iki-üç cavanı götür apar. Silahlı gedin, unutmayım ki, müxənərd erməni üstünə gədirsiniz. Döyə-döyə onları mənim torpağımdan qovub çıxardın. Pənək dərsənin boğazında erməni kəndi Sanahin var. ordan oyana gətirib qayıdır. Bir o qalmışdı mənim pak torpağımda murdar erməni yaşasın. Onlar ələ heyəsiz millətdi ki, bu gün on beş gəlişsə, səbah yüz, iki yüz olacaqlar.

Hələ də qapı ağzında iki qat dayanan məşəbəyi: - Baş üstə, ağa, baş üstə - deyə-deyə özünü eşiyə atdı.

Hirsi hələ də soyumayın Mustafa ağa əsasını bərkənd yer vurub, xeyli susdu. Handan-hana: - Atalar haqlı deyib ki, malını yeməyən...

Bu it uşaqları yibilir. Gör necə də gəlib tapblar otu, suyu bol olan yeri. Çənisiyəlikdə o qorub vəzifəli erməni vərki, səbah yığışın onları kəməyilə öz adlarına da keçirdilər.

Noiso, oraları bəzə saxlamaq olmaz. Nəzir, mən fikrimdə Çınarlıda da sizin kənd üçün məsləhət bilmişəm. Deyirəm, bunların hamısını siz Tiflisdən qayıdanda kəndinizə gəlim xeyir-duasını verim. - Gülmüşünib - məşədəndə qorxan Novruzda da oraya gəndörüm ki, bəlkə sizin qoca camaatınıza baxıb ürəkli ola... Onda bu bilirsiniz nəyə oxşayacaq, qızıl güstündə də qarantən kəlocu.

(Davamı var)